

KETOKOHAN DAN PEMIKIRAN DAKWAH DATO' DR. SIDDIQ FADHIL

Oleh:

Badlihisam Mohd Nasir*

ABSTRAK

Dr. Siddiq Fadhil yang merupakan Presiden ABIM ketiga adalah merupakan seorang yang tidak asing lagi di kalangan aktivits Islam. Beliau yang menggantikan Anwar Ibrahim yang berani menyertai parti pemerintah UMNO ketika di saat genting dalam sejarah ABIM berhadapan dengan pilihan samada mewarisi idealisme Anwar atau memperkenalkan pemikirannya sendiri di dalam organisasi. Ianya bukanlah suatu tugas yang mudah untuk membuktikan bahawa beliau adalah setanding dengan bekas pemimpin ABIM yang berkarisma itu. Ramai yang beranggapan bahawa beliau hanya mampu menelan apa sahaja yang telah digariskan oleh Anwar sebelum ini. Walaubagaimanapun, beliau tampil sebagai pemimpin handalan yang mempunyai kualiti dalam menguruskan sebuah gerakan Islam seperti ABIM. Melalui kerjayanya sebagai pensyarah, beliau berjaya memperkenalkan beberapa idea bernas dalam mendekati kaedah terbaik untuk berdakwah. Walaupun idea beliau aakalanya boleh dianggap sebagai memperkenankan penyertaan Anwar ke dalam UMNO, beliau pada asasnya berjaya membuktikan bahawa ABIM mempunyai idealismenya yang tersendiri. Sebagai contoh, dengan mempertahankan gagasan non-partisan, beliau yakin bahawa ABIM mampu bertahan sebagai sebuah gerakan Islam yang bebas. Justeru itu, sebahagian dari idea beliau dari suatu sudut

---

* Badlihisam Mohd Nasir, Ph.D, merupakan Profesor Madya di Jabatan Dakwah dan Kepimpinan, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi Selangor.

seolah-olah mengkritik pendekatan Anwar itu sendiri. Semuanya ini ringkasnya adalah lahir dari kualiti beliau khususnya dalam pendidikan, kerjaya dan sumbangannya kepada bangsa.

ABSTRACT

Dr. Siddiq Fadhil the third President of the Malaysian Islamic Youth Movement (ABIM) might not be so strange for many Muslim activists. He succeeded Anwar Ibrahim who barely joined the ruling party in the most crucial time of ABIM history; in which he has been puzzled with the fact whether to inheriting Anwar's idealism or promoting his own thought in the organization. It is not an easy task to prove that he was also capable as the previous charismatic leader of ABIM. Many think that he would only managed to swallow what has been dictated by Anwar. Nevertheless, he appeared to be a good leader who possessed certain quality in managing Islamic movement like ABIM. As a lecturer by profession, he introduced some brilliant ideas in approaching the best way of doing da`wah. Though his ideas sometimes could be regarded as a justification to please the move of Anwar into UMNO, he has basically proved that ABIM has its own idealism. By preserving ABIM's way in its non-partisan ideology, for example, he struck that ABIM could always survived as an independence Islamic da`wah organization. Hence, some of his idea may at one hand criticized the way of Anwar himself. In short, this actually come from his quality of life especially in education, carrier and contribution to the nation.

Keywords: *Siddiq Fadhil, ABIM, Islamic Da`wah*

PENDAHULUAN

Nama Siddiq Fadhil mengisi kekosongan dari kalangan tokoh akademik yang terlibat secara langsung dalam ABIM; sebuah gerakan yang dikaitkan sebagai perintis kepada kebangkitan Islam era 1970an. Sesuai dengan budaya ABIM yang bernuansakan keintelektualan, kehadiran Dr. Siddiq Fadhil dilihat mampu menjana kelangsungan ABIM yang berdepan dengan isu *drain-brain* para pemimpinnya. Ketokohan beliau menerajui ABIM khususnya dalam melewati cabaran *Thiqah al-Dā'iyyah* selepas

penghijrahan tokoh ulung ABIM iaitu Anwar Ibrahim ke dalam UMNO bukan sahaja berupaya mententeramkan bahtera ABIM yang bergolak ketika itu malahan berjaya memimpin ABIM sebagai gerakan dakwah yang matang menempuh arus perubahan semasa.

Kematangan ABIM dalam menerajui fasa kedua kebangkitan Islam seperti yang diamati oleh Prof. Kamal Hassan dipercayai sebenarnya berkait dengan tokoh berpendidikan Islam-Melayu yang kemudiannya mencetuskan pelbagai gagasan yang tampaknya selaras dengan citarasa dan pendekatan negara yang berbilang agama dan bangsa seperti Malaysia. Gagasan-gagasan seperti *Hikmah* dalam *Da'wah*, *Manhāj Mālizi* dan *Corrective Participation* adalah di antara anjuran idea yang selaras dengan pendekatan ABIM sebagai sebuah gerakan dakwah ulung tanah air. Meskipun terdapat kritikan terhadap gagasan berkenaan, beliau berjaya membuktikan bahawa ABIM bukanlah hanya sebuah gerakan yang idealis semata-mata, tetapi sebaliknya realistik dalam melaksanakan program dakwah mengikut acuan dan kemampuan yang ada. Gagasan-gagasan inilah yang dilihat berupaya meneguhkan pelaksanaan Islamisasi era Masyarakat Madani di negara ini. Namun, keintelektualan beliau yang jelas dapat memahami konteks tragedi yang menimpa tokoh penggerak Islamisasi lewat dekad 1990-an telah menyebabkan beliau tampil dengan prinsipnya yang sedikit berbeza. Justeru itu, kesinambungan dan perubahan yang berlaku di sepanjang sirah dakwah tokoh yang pernah dianugerahkan sebagai Tokoh Ma'al Hijrah Negeri Perak ini harus dikaji khususnya dalam menyorot ketokohan dan pemikirannya dalam bidang dakwah.

KETOKOHAN DR. SIDDIQ FADHIL

Siddiq Fadhil dilahirkan pada 4 Januari 1947 di Kampung Sungai Tiang Darat, Bagan Datoh, Perak. Beliau memulakan pendidikan formalnya di Sekolah Rendah Sungai Tiang Darat (1954-1959), dan menamatkan pendidikan menengah di Sekolah Menengah Agama Izzuddin Syah, Ipoh (1959-1966), sebuah sekolah yang melahirkan ramai tokoh-tokoh agama negara. Beliau kemudiannya mengikuti ikhtisas keguruan di Maktab Perguruan Bahasa Lembah Pantai, Kuala Lumpur (1967-1968). Kerjayanya bermula sebagai pendidik sebelum melanjutkan pengajiannya di Universiti Malaya (1971).

Setelah meraih ijazah Sarjana Muda Sastera, Kepujian Kelas Pertama (1974), beliau menyertai Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi sebagai tutor dan melanjutkan pengajian ijazah keduanya di universiti yang sama sehingga berjaya meraih Sarjana Persuratan (M.Litt.) pada tahun 1978. Pada tahun 1989, beliau menjadi penerima pertama ijazah Doktor Falsafah

(Ph.D) dari Institut Bahasa Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu pada tahun 1989. Tesis beliau yang bertajuk “Pemikiran Barat Moden – Sikap Para Cendekiawan Muslim Dengan Tumpuan di Alam Melayu” telah menyediakan suatu landasan yang baik bagi beliau mendalami dan menerajui kepakaran bidang yang dipilih. Semuanya ini disalurkan melalui kursus-kursus yang diajar semasa berada di UKM iaitu; Pengenalan Persuratan Melayu, Metodologi Penyelidikan, Islam dalam Sejarah dan Kebudayaan Melayu, Islam dan Modenisme di Alam Melayu serta Kesusasteraan Tradisional Nusantara. Beliau juga terlibat dalam penyeliaan di peringkat pasca-siswazah dan pernah mengajar kursus seperti Falsafah dan Pemikiran Melayu, Sastera Kanon Melayu (Malay Canon) dan Sastera Sufi.¹

Hubungan Siddiq dengan UKM bukan sahaja terhad kepada bidang kerjaya dan akademik malahan melibatkan hubungan kekeluargaan apabila isteri beliau yang dikahwini pada tahun Ogos 1975 iaitu Siti Zulaikhah Mohd Noor juga bertugas sebagai seorang pensyarah di Jabatan Syariah, Fakulti Pengajian Islam. Perkahwinan dengan Siti Zulaikhah (kini Prof. Madya Dr.) yang dikurniakan 6 orang cahaya mata itu dianggap bukan sahaja sebagai sebuah perkahwinan yang bahagia tetapi juga memperteguhkan kombinasi akademik Islam-Alam Melayu di universiti berkenaan. Kombinasi ini kelihatan berakhir apabila Dr. Siddiq bersara pada tahun 2002 dan diikuti oleh isterinya tiga tahun kemudian. Kini hanya isteri beliau sahaja yang meneruskan kerjaya akademik secara kontrak di universiti tersebut. Namun, perjuangan akademik beliau tidak terhenti hanya dengan batasan pencecperkhidmatan awam bahkan terus segar apabila beliau dilantik menjadi Presiden dan CEO Kolej Darul Hikmah serta Fellow Akademi Pengurusan Yayasan Pembangunan Ekonomi Islam Malaysia (YAPEIM).

Beliau masih terus aktif menyumbangkan idea dan aktiviti dalam bidang akademik dan dakwah Islamiah. Terkini, beliau mengasaskan sebuah badan bernama *Wadah Pencedasan Umat Malaysia (WADAH)* bagi melangsungkan kesinambungan tradisi intelektual di kalangan pendokong-pendokongnya pada Mac 2006.²

Sebagai seorang yang menghayati prinsip dan budaya seorang cendekiawan sejati, Dr. Siddiq tidak hanya menumpukan kerjaya akademiknya di menara gading, bahkan sanggup turun ke gelanggang memimpin ummah menerusi wadah Angkatan Belia Islam (ABIM) yang diterajunya pada tahun 1983 hingga 1991 sebagai presiden setelah Anwar Ibrahim melepaskan jawatan tersebut untuk menyertai UMNO. Di bawah

¹ Curriculum Vitae Siddiq Fadhil.

² Lihat Siddiq Fadzil, “Amanat Pimpinan” Mukhtamar Nasional Pertama Wadah pada 11 Mac 2006 di Dewan Besar, Anjung Rahmat Batu 6, Jalan Gombak Kuala Lumpur.

pimpinannya, ABIM telah berjaya diletakkan sebagai wadah perjuangan belia Islam yang mantap dan mempunyai kewibawaannya yang tersendiri. Dekad kedua di tahun-tahun 80-an iaitu semasa di bawah kepimpinan beliau, merupakan era pendewasaan ABIM yang ditandai oleh perubahan orientasi dari aksi konfrontasi kepada suatu pendekatan dakwah yang berhikmah dalam menangani masalah.³ Kesenambungan dan perubahan pemikiran dakwah beliau yang akan dikaji seterusnya mempunyai hubung kait dengan proses pendewasaan ABIM sebagai sebuah gerakan Islam dan dakwah.

Ketokohan Dr. Siddiq bukan sahaja terhad di gelanggang gerakan Islam yang lazimnya dilihat tidak begitu serasi dengan arus perdana negara. Beliau terlibat aktif dengan Dewan Bahasa dan Pustaka khususnya sebagai Ahli Lembaga Penasihat (1992-2000), Pengerusi Panel Penasihat Bidang Tamadun Islam (1992-1995), Ahli Jawatankuasa Bahasa dan Sastera (1992-1998), Ahli Jawatankuasa Penerbitan (1992-2000) dan Ahli Panel Hakim Anugerah Citra Pendeta (2000).

Tulisan beliau juga banyak diterbitkan oleh Institut Kajian Dasar (IKD), Yayasan Islam Terengganu dan Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM). Beliau dijemput menyampaikan buah fikiran beliau dalam banyak program tajaan kerajaan, antaranya ialah Wacana Ilmiah Bersama YAB Dato' Seri Dr. Mohd Khir bin Toyo, bekas Menteri Besar Selangor.⁴ Beliau juga mendapat kepercayaan kerajaan Negeri Perak apabila dilantik Ahli Majlis Agama Islam dan Adat Melayu Perak (1992-2000). Ketokohnya diakui apabila beliau dianugerahkan Darjah Dato' Paduka Mahkota Perak (DPMP) yang membawa gelaran Dato' pada tahun 2001.⁵

Dr. Siddiq adalah seorang cendekiawan yang sangat prolifik dalam bidang penulisan. Antara buku yang diterbitkan ialah *Sejarah Orang Cina di Tanah Melayu* (1971), *Kebangkitan Islam: Kenyataan dan Harapan* (1975), terjemahan *Di Bawah Naungan al-Qur'an* (1980), *Minda Melayu Baru* (1992), *Islam dalam Sejarah dan Kebudayaan Melayu* (1999), *Menoleh Sejarah Menyorot Arah* (1999), *Pengurusan Tawhidik* (2001),

---

³ Selain ABIM, Dr. Siddiq juga terlibat dengan pertubuhan lain iaitu sebagai Presiden Akademi Pengurusan YAPIEM (1996-2000), Pengerusi Panel Akademik Akademi Pengurusan YAPIEM (1996 hingga kini), Ahli Penasihat Akademik Pendidikan Islam UiTM (1994-1998) dan Ketua Nadwah Persuratan Islam Malaysia (NAFIS; 2001-2004).

⁴ Lihat gagasan pemikiran beliau tentang bangsa Melayu dalam Siddiq Fadhil (2005), *Pemeriksaan Bangsa Peranan Kepimpinan, Agama dan Budaya*. Petaling Jaya: Inmind.

⁵ Lihat kritikan beliau terhadap kebejatan intelektual dalam pidato semasa menerima Anugerah Tokoh Ma'al Hijrah Negeri Perak 1427H dalam Siddiq Fadhil (2006), *Kaum Ilmuan dan Misi Pencerahan*. Kajang: Akademi Kajian Ketamadunan.

Perspektif Qur'ani: Siri Wacana Tematik (2003) dan *Pengurusan Dalam Islam: Menghayati Prinsip dan Nilai* (2005). Karya akademik beliau boleh didapati dalam bentuk penerbitan Jurnal yang meliputi tajuk-tajuk seperti “Gerakan Islam di Malaysia” dalam *Malaysia Masa Kini* (1986/87), “Al-Harakah al-Islamiyyah al-Maliziyyah fi al-Tis’inat” dalam *al-Insan* (April/Mei 1993), “Siyasah al-Shar’iyyah: Isu-isu dalam Pemikiran Islam masa kini” dalam *Dasar* (1995), “Permasalahan Moral: Perspektif al-Qur’an” dalam *Jurnal Institut Pengajian Tahfiz al-Qur’an* (1995), “Potensi Kepeloporan Melayu Abad 21” dalam *Ulum al-Qur’an* (1996), “Budaya Keusahawanan: Perspektif Agama” dalam *Beriga* (2000), Al-Sayyid Abu al-Hassan Ali al-Nadwi: Tema-tema Besar Pemikirannya” dalam *Jurnal Usuluddin* (2000) “Gender: Perspektif dan Pendekatan” dalam *Madaniyyat* (2005).

Di samping itu, beliau juga turut menyumbang tulisan dalam bentuk monograf iaitu; *The Concern of the Ummah Over the Political Scenario of the '90s* (1990), *Islamic Movement in the '90: Vision and Strategy* (1993), *Melayu Baru: Perubahan dan Kesinambungan* (1993), *Kepimpinan Melayu Baru Era Perubahan* (1993), *Tradisi Kesultanan: Perspektif Islam* (1993), *Jamal al-Din al-Afghani* (1998), *Hassan al-Banna: Kepeloporannya dalam gerakan Reformasi* (2000) dan *Pemeriksaan Bangsa: Peranan Kepimpinan Agama dan Budaya* (2005). Kecendekiawanan beliau dalam konteks kepimpinan gerakan Islam boleh dilihat dalam koleksi Ucapan Dasar yang memuatkan Ucapan Dasar Presiden di atas tajuk seperti “Garis-garis Besar Haluan Perjuangan” (1982), “Menyahut Cabaran Abad Kebangunan” (1983), “Da’i-Pembina Aqidah Pembangun Ummah” (1984), “Menggembeling Tenaga Ke Arah Peningkatan Prestasi Amal Islami” (1985), “Gerakan Islam Di dunia Melayu-Tuntutan Zaman dan Cabaran Lingkungan” (1986), “Perkuatkan Wadah, Perhebatkan Dakwah, Perteingkatkan Tarbiyah Menuju Pembinaan Tamadun Khayra Umat” (1987), “Mengangkat Martabat Umat” (1988), “Demi Survival Ummah” (1989), “Keprihatinan Umat: Dalam Senario Politik '90-an” (1990) dan “Gerakan Islam Dekad '90-an: Visi dan Strategi” (1991).

Manakala esei-esei beliau yang dimuatkan sebagai bab dalam buku-buku tertentu pula adalah di antaranya “Gerakan Islam di Alam Melayu: Cabaran Zaman dan Lingkungan” dalam *Pak Natsir 80 Tahun* (1988), “Pembinaan Bangsa Malaysia: Antara Wawasan Nasional dan Aspirasi Islam” dalam *Kebudayaan Melayu di Ambang Abad Baru: Satu Himpunan Makalah* (1995), “Raja dalam Pemikiran Politik Islam-Melayu: Telaah dan Ulasan terhadap Kitab *Thamarat al-Mahamah*” dalam *Wacana Persuratan Melayu* (1997), “Dunia Melayu sebagai Sebuah Zon Kebudayaan Islam” dalam *Teori Sastera dan Budaya dalam Kajian Akademik* (1997), “Ulama dan Pembangunan Tamadun Ummah: Kelmarin, Kini dan Kelak”, dalam *Siri Wacana Sumbangan dan Iltizam Ulama dalam Pembangunan Tamadun*

Ummah, (1997), “Masyarakat Madani: Menghayati Cita-cita Sosial Keislaman dan Kemalaysiaan” dalam *Masyarakat Madani: Satu Tinjauan Awal* (1998), “Melayu Abad ke-21: Memperkasa Budaya Melayu” dalam *Melayu Brunei Abad ke-21* (1998), “Islam dan Cabaran Pascamodenisme: Suatu Perbincangan Awal” dalam *Persuratan Melayu: Dari Lontar ke Layar* (2001), “Mengangkat Martabat Umat dan Tamadun Melayu: Tinjauan Apresiatif terhadap Pemikiran HAMKA” dalam *Hamka dan Transformasi Sosial di Alam Melayu* (2001), “Minda Muslim: Ketegaran dan Keluwesannya” dalam *Isu dan Proses Pembukaan Minda Umat Melayu Islam* (2002), Masyarakat Madani dalam Peradaban Malaysia” dalam *Globalisasi dan Peradaban di Malaysia* (2003), “Pemikiran Melayu: Menyorot Tema-tema Utama Pemikiran Islam Serantau” dalam *Islam dan Isu-isu Ketamadunan* (2003), “Sains dan Teknologi: Isu Pengislaman dan Pemeribumiannya” dalam *Dinamika Ilmu: Memugar Warisan Intelektual Ummah* (2004), “Jati Diri dan Nilai-nilai Budaya dalam Pemikiran Melayu” dalam *The Encyclopaedia of Malaysia* (2005).

Seorang pendakwah ulung haruslah berupaya beraksi sebagai pemidato dan pendebat yang baik. Dr. Siddiq boleh digolongkan sebagai seorang pemidato yang berupaya menarik perhatian pendengar justeru retorika dan penggunaan bahasa yang tinggi dan bernas. Beliau memanfaatkan ramuan ini dalam banyak seminar dan persidangan sama ada di peringkat antarabangsa dan nasional. Bagi masyarakat awam, pidato beliau boleh didapati dalam bentuk pita rakaman seperti Koleksi Ceramah Dalam *Real Audio* oleh Rachman Adrus Yahya dan Koleksi rakaman *Tafsir Mawḍū‘ī*. Beliau juga mendekati masyarakat awam melalui kuliah-kuliah umum yang disampaikan di surau, masjid dan di Pusat Latihan ABIM Sungai Ramal Kajang. Ini melambangkan bahawa ketokohan beliau bukan sahaja berlegar di sekitar bidang keintelektualan yang eksklusif tetapi juga meratai seluruh lapisan *mad‘ū* walaupun keberkesanannya masih boleh dianalisis secara kritikal khususnya kepada golongan bukan-terpelajar.⁶

PEMIKIRAN DAKWAH DR. SIDDIQ FADHIL

Pemikiran dakwah Dr. Siddiq mula terserlah kepada umum justeru perletakan jawatan Presiden ABIM, Anwar Ibrahim pada 1982. Beliau tampil mententeramkan keadaan yang gawat dengan tuduhan bahawa ABIM adalah sebagai sebuah gerakan yang tidak tetap pendirian dan sebagainya dengan cuba menarik perhatian kepada asas gerakannya yang berlandaskan dakwah Islamiah. Dalam ucapan dasarnya pada tahun tersebut yang bertajuk “Garis-garis Besar Haluan Perjuangan”, Beliau menegaskan bahawa ABIM tetap berlangsung sebagai sebuah gerakan dakwah. Bahkan beliau dengan

⁶ Temubual dengan Dr. Ghazali Basri, Timbalan Pengarah Kolej Darul Hikmah pada 13 Mac 2006.

lantangnya mengistiharkan ABIM sebagai *Hizb Allāh* (Parti Allah) dan *Anṣār Allāh* (Pembantu-pembantu Allah); sebagaimana yang diperjuangkan oleh Rasulullah s.a.w. dan para sahabat.

Seiras dengan susuk pendekatan Ikhwan, Siddiq membina asas pemikiran dakwahnya dengan meletakkan matlamat ABIM sebagai bertujuan membina personaliti Muslim (*Shakhṣiyyah Islāmiyyah*) dan keluarga Islam, membangunkan Ummah dan seterusnya sebuah Negara serta sistem Khilafah Islamiah.⁷ Dalam usaha mencapai matlamat ini, Siddiq menegaskan bahawa ABIM perlulah menjadi sebuah gerakan terbaik dalam usaha menyeru manusia kepada kebaikan dan menegah dari melakukan kemungkaran.⁸ Oleh itu penubuhan sebuah gerakan elit (*al-Ṣafwah al-Mukhtarrah*) seperti ABIM yang mampu menjadi menjana keintektualan yang tinggi kepada bangsa amat diperlukan. Gerakan seperti ini bukan sahaja dapat melahirkan graduan kolej dan universiti, bahkan para pendakwah yang penuh dengan semangat tulen kaum Sufi dan amalan satria yang perkasa (*Ṣūfiyyūn baḥt min al-Nāḥiyati al-Ruḥiyyah, wa Askariyyūn baḥt min al-Nāḥiyati ‘Amaliyah*). Beliau percaya bahawa dengan menuruti pendidikan Madrasah Rasulullah s.a.w., ABIM mampu melahirkan kader dakwahnya yang gemilang. Menurut beliau, inspirasi perjuangan Ikhwan Muslimin yang menjadikan jihad sebagai jalan mereka pastinya mampu membakar semangat ABIM yang menumpukan perhatiannya terhadap golongan muda itu.⁹ Ringkasnya, pemugaran gagasan ini dilihat bertujuan menonjolkan ABIM sebagai tetap berada dalam salah satu daripada mata rantai gerakan Islam yang bersumberkan perintis ulung gerakan Ikhwan di Mesir itu. Indoktrinasi seperti ini amat penting bagi mempertahankan imej dan reputasi ABIM di kalangan gerakan Islam di Malaysia justeru penghijrahan Anwar Ibrahim seorang tokoh gerakan dakwah yang didakwa telah belot kepada perjuangan Islam tanah air.

Siddiq Fadhil walaupun kelihatan merestui pendekatan politik-dakwah yang cuba diuji oleh bekas presidennya Anwar Ibrahim, beliau berhujah bahawa penglibatan dalam sistem pilihanraya bukanlah suatu metode yang asasi (*uṣlūb asāsī*) atau tugas utama (*jawhar al-Amal*); tetapi hanyalah

---

⁷ Siddiq Fadhil (1989), “Garis-Garis Besar Haluan Perjuangan”, dalam *Koleksi Ucapan Dasar Mukhtarrah Sanawi ABIM, Mengangkat Martabat Umat*, Kuala Lumpur: Dewan Pustaka Islam, h. 4. Idea yang juga boleh dianggap sebagai objektif utama ABIM juga diterangkan oleh Mohammad Nor Manutty dalam kajian beliau, lihat, “Perception of Social Change in Contemporary Malaysia: A Critical Analysis of ABIM’s Role impact Among the Perception of the Muslim Youth” (Tesis Ph.D Universiti Temple USA), h. 227.

⁸ Surah Āli-‘Imrān 3: 104.

⁹ Siddiq Fadhil, “Garis-Garis Besar Haluan Perjuangan”, dalam *Koleksi Ucapan Dasar Mukhtarrah Sanawi ABIM, Mengangkat Martabat Umat*, h. 19.

sebagai perkara kedua (*umūr janabiyah*). Oleh itu, beliau dengan tegas menyatakan bahawa aktiviti politik tidak boleh diletakkan mengatasi kepentingan gerakan Islam dan tugas utama Islam itu sendiri (*jawhar al-'Amal al-Islāmī*).¹⁰ Siddiq Fadhil menerangkan bahawa sifat ABIM sebagai sebuah organisasi dakwah yang non-partisan sebenarnya mempunyai lebih banyak peranan yang boleh dimainkan. Pemikiran ini cuba diketengahkan dalam Muktamar Tahunan ABIM pada tahun 1983 melalui ucapan dasarnya yang bertajuk *Menyahut Cabaran Abad Kebangunan*:

Kita bukan sekadar badan tabligh dalam yang sempit, kita bukan sekadar badan kebajikan pengumpul dan mangsa kecelakaan, kita bukan psrti politik pemburu undi, kita bukan sekadar badan koperasi ekonomi pengaut laba. Tetapi kita adalah Harakah Islamiah pelanjut tugas pengembangan dan pelaksanaan risalah samawiyah yang serba lengkap – mencakupi seluruh manusia, meratai segala tempat, meliputi setiap zaman dan menggenapi segala bidang kehidupan. Di hadapan kita terbentang gelanggang yang amat luas untuk dijelajahi dalam rangka melaksanakan risalah Islam sebagai pendakwah, sebagai pentarbiyyah, sebagai juru Islah, sebagai pembela kaum mustaḍ'afin, sebagai pejuang ekonomi umat, sebagai tanda politik non-partisan, sebagai pengempur terhadap mereka yang cuba mencabul kedaulatan ajaran Allah.¹¹

Kritikan Siddiq terhadap tindakan dan pendekatan Anwar secara tidak langsung melalui para-para terakhir ucapan di atas walaupun membayangkan ketidakpersetujuan ABIM terhadap mereka yang seolah-olah menjadikan organisasi itu sebagai batu loncatan sebelum menyertai UMNO, beliau tetap bertegas dengan pendekatan sederhana. Justeru itu, beliau tidak bersetuju dengan kritikan membuta tuli kepada *mad'ū*.¹² Sebaliknya beliau secara tidak langsung menyampaikan cadangan agar Islamisasi yang cuba dirintis oleh Anwar itu mengambilkira beberapa perubahan yang mendasar serta mempunyai program yang tersusun dari sudut *awlāwiyah* atau prioritinya. Antara lain ia meliputi penghapusan perkara-perkara yang nyata bertentangan dengan nas-nas yang *qat'ī*; pelaksanaan dasar pokok ajaran Islam seperti perpaduan ummah, kemuliaan insan dan keadilan sosial;

---

¹⁰ *Ibid.*, h. 25.

¹¹ Siddiq Fadhil, "Menyahut Cabaran Abad Kebangunan", dalam *Koleksi Ucapan Dasar Muktamar Sanawi ABIM, Mengangkat Martabat Umat*, h. 66.

¹² Untuk maklumat lanjut mengenai persoalan kekasaran dalam dakwah gerakan Islam khususnya PAS lihat Badlihisam Mohd Nasir dan Che Yusof Che Mamat (2002), "Isu Etika dalam Gerakan Islam: Sorotan Terhadap PAS" dalam jurnal *Jebat*, FSSK Universiti Kebangsaan Malaysia, h. 25 - 47.

pemerataan kesedaran Islamiah dan; pelaksanaan sistem pendidikan Islam. Apa yang penting, proses Islamisasi merujuk kepada proses *substance* bukanlah suatu yang berupa label atau hiasan semata-mata.¹³

Penekanan terhadap pendekatan yang lembut ini dapat dilihat dengan jelas dalam ucapan dasarnya dalam tahun 1984, bertajuk *Da'i Pembina Aqidah Pembangun Ummah*. Beliau menyandarkan pemikiran berkenaan kepada pandangan tokoh-tokoh gerakan Islam seperti Ḥassan al-Bannā, Yūsuf al-Qaraḍāwī dan Muḥammad al-Ghazālī, yang secara konsisten menolak keganasan dalam melaksanakan dakwah. Sebagai contoh, beliau memetik pandangan Dr. Yūsuf al-Qaraḍāwī yang berpandangan bahawa Islam hanya membenarkan kekerasan dalam dua keadaan iaitu ketika menguatkuasakan undang-undang jenayah Islam dan berhadapan dengan musuh di medan perang.¹⁴ Berteraskan kefahaman ini, Siddiq mengkritik mereka yang mencemarkan keindahan dakwah dengan menggunakan kritikan keras dalam pelaksanaan Amar Makruf dan Nahi Munkar. Beliau dipetik sebagai berkata:

Dakwah tidak seharusnya membeku dalam bentuk seruan-seruan retorika semata-mata. Amr Ma'rūf harus lebih banyak digarap secara Lisān al-Ḥāl – dengan khidmat amal bakti dengan model teladan, dengan sarana dan program konkrit. Amr Ma'rūf harus ditingkatkan kepada bentuk problem solving, penyediaan sarana dan jawapan praktis kepada persoalan-persoalan semasa. Demikian pula halnya dengan Nahī Munkar yang harus digarap bukan dengan hanya memuntahkan kalimah-kalimah yang menghina dan provokatif, bukan dengan membelasah penuh emosi, semacam mendapat nikmat besar apabila timbul isu yang boleh dieksploitasi. Nahī Munkar seharusnya kritik yang jujur dan membina dengan hujah-hujah yang dilengkapi data, fakta dan angka, dilafazkan dalam nada bahasa da'i yang lunak kerana para da'i adalah berbicara kepada akal dan fitrah manusia. Sesungguhnya da'i adalah penyelamat bukan pelaknat dan bukan tukang sorak pemulang paku buah keras. Da'i adalah penyeru bukan penyerang, bukan pembangkang melulu dan bukan pula penyokong melulu, mereka adalah al-Amīrunā bi al-

---

¹³ Lihat pandangan lanjut beliau mengenai dakwah dan politik dalam Siddiq Fadhil (2005), "Dakwah dan Politik: Masalah Etika dan Pendekatan", dalam Zulkiple Abd. Ghani dan Mohd Syukri Yeoh (ed.), *Dakwah dan Etika Politik di Malaysia*. Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors Sdn. Bhd., h. 118 – 124.

¹⁴ Siddiq Fadhil, "Da'i Pembina Aqidah Pembangun Ummah", dalam *Koleksi Ucapan Dasar Muktamar Sanawi ABIM, Mengangkat Martabat Umat*, h. 75-79.

*Ma'rūf wa 'annahunā 'an al-Munkar - penyeru kebaikan dan pencegah kemungkaran.*¹⁵

Kritikan di atas tidak syak lagi bahawa kritikan tersebut ditujukan kepada Parti Islam Semalaysia (PAS) yang dilihat sering menggunakan kata-kata kasar dalam pelaksanaan dakwahnya. Pendekatan ini bercanggah dengan pemikiran dakwah Siddiq Fadhil yang menegaskan bahawa ABIM sama sekali tidak bersetuju dengan kaedah sedemikian lebih-lebih lagi dengan menyemarakkan pelabelan *takfir* dalam dakwah. Beliau sebaliknya cenderung kepada konsep *Du'ah lā Quḍā'* (Pendakwah bukan Penghukum) seperti yang dipopularkan oleh Sheikh Hassan Huḍaybī seorang pemimpin utama Ikhwan. Beliau menerangkan bahawa tugas *Qādi* berbeza dengan tugas seorang *dā'ī*. Tugas seorang *Qādi* adalah menghakimi dan menghukum pesalah, manakala tugas seorang *dā'ī* pula menyampaikan dan membimbing seseorang ke arah kehidupan yang benar; seorang yang berdosa kepada bertaubat; seorang yang jahil kepada ilmu dan kufur kepada Islam.¹⁶

Senada dengan pemikiran Arqam, Siddiq juga menyedari bahawa pendekatan dakwah yang hanya menekankan aspek politik boleh menyebabkan tindakbalas negatif dari *mad'ū*, khususnya di kalangan non-Muslim. Oleh itu, Siddiq Fadhil *serius* mahukan Islam disampaikan melintasi batas dan sempadan perkauman. Sebagaimana pemikiran Tunku Abdul Rahman yang pernah memimpin pertubuhan dakwah PERKIM, beliau menekankan bahawa suatu usaha dakwah berbentuk aktiviti *outreach* harus terus diperkasakan dalam usaha meningkatkan jumlah pemeluk Islam di kalangan kaum Cina dan India. Namun demikian, beliau menyedari hakikat bahawa pengislaman mereka banyak bergantung kepada kejayaan dakwah di kalangan orang-orang Melayu.¹⁷

Siddiq melihat bahawa hambatan utama kepada usaha ini ialah masalah perpaduan di kalangan orang Melayu itu sendiri. Lantaran, beliau meneruskan kritiknya terhadap ahli-ahli politik tanpa mengira mana-mana parti yang hanya berminat mengejar kuasa dan menambahkan jumlah pengikut masing-masing. Beliau menyelitkan pemikiran ini dalam ucapan dasarnya pada tahun 1985 yang bertajuk *Mengembeling Tenaga Ke Arah Peningkatan Prestasi Amal Islami*. Beliau mengemukakan seruan bahawa sengketa politik di kalangan parti politik Melayu mestilah diselesaikan menerusi kaedah *Adāb al-Ikhtilāf* yang menyarankan supaya bekerjasama dalam urusan yang disepakati dan berkompromi dalam urusan yang diperselisihkan. Idealisme ini digagaskan kepada pandangan tokoh-tokoh gerakan Islam

¹⁵ *Ibid.*, h. 77.

¹⁶ *Ibid.*, h. 84-85.

¹⁷ *Ibid.*, h. 92. Islamic Outreach ABIM telah ditubuhkan bagi tujuan konversi di kalangan non-Muslim.

tersohor seperti Dr. Yūsuf Qaradāwī dan Ṭāha Jabīr al-Ulwānī.¹⁸ Beliau menasihatkan kepada ahli ABIM supaya berpegang kepada kaedah ini serta tidak menjadikan kekuasaan sebagai ukuran mutlak bagi menilai kejayaan dakwah Islamiah. Penekanan kepada kekuasaan boleh menimbulkan salah faham bahawa kuasa dianggap sebagai matlamat kepada dakwah, sedangkan aspek penting seperti *Tarbiyyah* dan *Iṣlah* dalam masyarakat akan terabai.¹⁹

Sesuai dengan kondisi ABIM sebagai sebuah gerakan dakwah moden, Siddiq Fadhil menyarankan bahawa gerakan tersebut perlu memilih sikap yang lebih *moderate* dan liberal seperti yang disarankan oleh konsep *Wasatiyyah al-Islām*. Hal ini dijelaskan dalam ucapan dasarnya pada tahun 1986, bertajuk *Gerakan Islam di Dunia Melayu - Tuntutan Zaman dan Cabaran Lingkungan*. Ucapan beliau banyak memuatkan analisis terhadap pendekatan yang perlu diambil oleh gerakan Islam di Malaysia agar sentiasa relevan dengan suasana dan tuntutan di negara ini. Gagasan ini tidak mengeneppikan asas dan prinsip dalam gerakan Islam sebaliknya lebih menekankan aspek pendekatan yang bersesuaian dengan realiti Alam Melayu. Sebagai seorang yang berpengalaman luas dalam dunia pengajian Melayu, beliau berjaya menganalisis realiti ini berdasarkan prinsip-prinsip Islam yang *thawābit*. Beliau meneguhkan gagasan ini dengan merujuk kepada idea Rashid Gannushi seorang tokoh gerakan Islam Tunisia, yang popular dengan saranan *al-Wāqi‘iyyah al-Mu’assalah* atau (realistik yang berprinsip) dalam dakwah. Oleh itu, beliau menyeru supaya ABIM lebih realistik dalam menghadapi era modernisasi dengan tidak mengeneppikan perjuangan asas yang dilakukan oleh gerakan Islam. Ironisnya, beliau merujuk PAS sebagai salah sebuah gerakan yang memainkan peranan penting dalam memikul asas tersebut.²⁰ Kenyataan ini di samping menjelaskan bahawa beliau masih mempunyai persepsi yang positif terhadap gerakan politik Islam itu walaupun berbeza dari khususnya dari sudut pendekatan; ABIM dan PAS pada dasarnya mempunyai landskap fundamental yang sama dalam memperkasakan Islam di negara ini. Hakikat ini sebenarnya telah diteloh oleh sarjana Barat iaitu:

Although PAS and ABIM were incompatible in a number of ways, there seemed to be potentially powerful coalition in the making.

¹⁸ Lihat huraian lanjut mengenai *Adāb al-Ikhtilāf* dalam al-Qaradāwī, Yūsuf (1994), *al-Ṣahwah al-Islāmiyyah Bayna al-Ikhtilāf al-Mashrū‘ wa al-Tafarruq al-Mazmūm*. Mansurah: Dār al-Wafā’.

¹⁹ Siddiq Fadhil, “Menggembeling Tenaga Ke Arah Peningkatan Prestasi Amal Islami”, *Koleksi Ucapan Dasar Muktamar Sanawi ABIM, Mengangkat Martabat Umat*, h. 119.

²⁰ Siddiq Fadhil, “Gerakan Islam di Dunia Melayu- Tuntutan Zaman dan Cabaran Lingkungan”, dalam *Koleksi Ucapan Dasar Muktamar Sanawi ABIM, Mengangkat Martabat Umat*, h. 151.

*Both sought an Islamic state. Both had important members who were enamoured of the Iranian revolution, and both invoked the idea of a revitalised Islamic consciousness as a chief means of solidifying the position of the Malays. PAS did succeed in recruiting a number of young Arabic-educated Islamic fundamentalists, some of whom had been ABIM members.*²¹

Apa yang sebenarnya yang membezakan ABIM dan PAS ialah dari aspek penekanan terhadap proses pentarbiyahan. Walaupun PAS tampil dengan imej yang lebih Ikhwan di bawah Kepimpinan Ulama'nya pada awal 1980an, ABIM dilihat membudayakannya sejak awal penubuhan gerakan itu. Bahkan ia sentiasa menjadi teras kepada pemikiran dakwahnya. Oleh itu tidak hairanlah jika Siddiq Fadhil terus menitikberatkannya dalam ucapan dasar pada tahun 1987, bertajuk *Perkuatkan Wadah, Perhebatkan Dakwah, Pertingkatkan Tarbiyyah: Menuju Pembinaan Tamadun Khayra Ummah*. Siddiq Fadhil berkeyakinan bahawa pendidikan Haraki (*Tarbiyyah Ḥarakiyyah*) di kalangan ahli ABIM mampu melahirkan kader Islam yang menjalani kehidupan seorang Muslim yang sebenar serta dapat menarik orang lain kepada Islam. *Tarbiyyah* juga menyediakan seseorang dengan keupayaan intelektual dalam mana-mana perdebatan. Justeru, ia berupaya menyampaikan mesej Islam dengan lebih jelas dan efektif. *Tarbiyyah* juga dapat membina keupayaan berfikir bagi menyelesaikan masalah kehidupan dengan cara menonjolkan alternatif Islam kepada sistem sekular.²²

Beliau sebaliknya percaya bahawa *Tarbiyyah Ḥarakiyyah* dalam dimensi sosial (*Jānib al-Ijtimā'ī*) mampu melahirkan tanggungjawab sosial atau kesedaran di kalangan para *dā'ī*. Beliau meneruskan gagasan idea Yūsuf Qaradāwī bahawa dakwah boleh dilakukan melalui program khidmat sosial dengan mengambilkira empat perkara pokok iaitu; (i) menyedari bahawa tugas dakwah adalah sebenarnya perintah dan amanah dari Allah, (ii) dakwah tidak hanya boleh dikongkong oleh aktiviti verbal dan tulisan semata-mata, (iii) tidak semua pendakwah berkebolehan berceramah dan menulis. Oleh itu, mereka wajar melibatkan diri dalam aktiviti sosial dan kebajikan sebagai alternatif dalam melaksanakan dakwah, (iv) para *dā'ī* tidak harus menunggu penubuhan negara Islam bagi membuktikan Islam

²¹ Mauze, Dian K. and Milne, R.S. (1998), "The Mahathir Administration: Discipline Through Islam", dalam Gale, Bruce (ed.), *Readings in Malaysian Politics*, Petaling Jaya: Pelanduk Publication, h. 89. Esposito pula mendakwa bahawa PAS dan ABIM mendapat inspirasi dari gerakan *Ikhwan al-Muslimun* dan Revolusi Islam di Iran. Lihat Esposito, J.L. (1992), *The Islamic Threat Myth or Reality?* New York: Oxford, University, h. 20.

²² Siddiq Fadhil, "Perkuatkan Wadah, Perhebatkan Dakwah: Menuju Pembinaan Tamadun Khayra Ummah", dalam *Koleksi Ucapan Dasar Mukhtamar Sanawi ABIM, Mengangkat Martabat Umat*, h. 168.

berupaya mentadbir. Dalam masa yang sama, para *dā'ī* harus membuktikan serta menunjukkan potensi negara Islam menerusi penglibatan dalam aktiviti sosial dan kebajikan.²³

Pemikiran beliau yang peka kepada aktiviti sosial dan mengkritik sikap pasif golongan yang hanya mengharapkan penubuhan negara Islam semata-mata ini sebenarnya dikongsi bersama oleh pemimpin al-Arqam, Ashaari Muhammad yang berpendapat bahawa tanggungjawab memenuhi tuntutan Fardhu Kifayah terlebih dahulu berbanding politik menegakkan sebuah negara Islam.²⁴ Pemikiran seperti ini memberi gambaran bahawa pendekatan sebuah gerakan dakwah terletak kepada reformasi sosial, bukannya politik semata-mata.

Walaubagaimanapun Siddiq Fadhil tidak menolak pendekatan dakwah menerusi politik. Dalam Ucapan Dasar Presiden pada tahun 1988 yang bertajuk *Mengangkat Martabat Umat*, beliau menekankan bahawa dakwah dapat diaplikasikan dalam konteks politik khususnya menerusi kawalan moral (akhlak) dalam semua aktiviti politik. Contohnya, seorang ahli politik hendaklah bertanggungjawab terhadap perjuangan Islam, hidupnya hendaklah berdasarkan kepada tuntutan agama. Daripada sini, beliau mengesan potensi ABIM sebagai *mediator* dalam menyelesaikan masalah politik ummah khususnya menerusi gagasan *Corrective Participation* sebagaimana yang telah dilaksanakan oleh ulama terdahulu. Gagasan ini menyarankan agar penglibatan pendakwah adalah bagi tujuan untuk *Işlah* semata-mata, bukannya untuk mengejar habuan keduniaan.

Bagi memperkuat asas pemikiran ini, beliau menyebut peranan *Mundhīr Ibn Sa'īd*, seorang *Qādī* yang berada di bawah pemerintahan Khalīfah 'Abd al-Rahmān al-Nāşir di Sepanyol tetapi turut bersikap kritikal terhadap tindakan beliau dalam membiayai projek mewah ketika itu.²⁵

²³ *Ibid.*, h. 179-180.

²⁴ Abdul Rahman Abdullah, *Pemikiran Islam di Malaysia Sejarah dan Aliran*, h. 137. Lihat juga Ahmad Fauzi Abdul Hamid, "Pemerintahan dan Gerakan Islam di Malaysia", *Jurnal Pemikir*, bil. 23, Januari-Mac 2001.

²⁵ Siddiq Fadhil, "Mengangkat Martabat Umat", *Koleksi Ucapan Dasar Muktamar Sanawi ABIM, Mengangkat Martabat Umat*, h. 198. Beliau memperjelaskan dengan lebih detail konsep *corrective participation* atau *corrective-constructive* ini sebagai suatu strategi menangani realiti unik politik di Malaysia. Strategi ini cuba menghentikan bentuk konfrontasi secara terus menerus tetapi sebaliknya cuba melihat kewujudan peluang untuk sama-sama menjayakan dasar dan program kerajaan yang selaras dengan tuntutan Islam. Pendekatan ini selaras dengan pendekatan ulama Alam Melayu dalam pembinaan kesultanan Melayu dengan penerapan prinsip dan ajaran Islam sehingga terhasilnya transformasi ideologi dalam politik Melayu dan penggabungan negeri-negeri kesultanan Melayu ke dalam lingkungan keluarga besar Darul Islam di bawah Khilafah Islamiyyah. Peranan ulama yang bukan bersikap *yes-man* ini dapat dirujuk dalam

Anjuran pemikiran beliau ini seolah-olah membenarkan telahan ramai pihak bahawa kepimpinan ABIM menyokong pendekatan dakwah “membaiki dari dalam sistem” yang sedang diusahakan oleh bekas Presidennya Anwar Ibrahim pada ketika itu. Pada kacamata ABIM, Anwar Ibrahim adalah tokoh yang benar-benar menekuni pendekatan yang telah dicuba oleh para ulama' yang berada dalam kerajaan tetapi masih bersikap objektif dan kritikal terhadap penyelewengan yang berlaku. Inilah suatu contoh pendekatan politik yang berpaksikan kawalan nilai moral yang menjadi asas penting dalam dakwah Islamiah.

Selain faktor moral, umum mengetahui bahawa pemikiran dakwah banyak dipengaruhi oleh prinsip asasnya iaitu al-Hikmah. Dr. Siddiq tidak ketinggalan memberikan erti yang lebih luas mengenai Hikmah khususnya bagi mewakili perspektif ABIM. Beliau memugarkannya di dalam Ucapan Dasar Presiden ke 18 pada tahun 1989 yang bertajuk *Demi Survival Ummah*. Hikmah yang dilihat beliau sebagai anti-tesis kepada gejala radikalisme-ekstremisme yang melanda sebahagian gerakan Islam dengan pesona retorik berapi seperti kafir, jahiliyyah, *fāghūt*, *mustakbirīn* dan sebagainya mempunyai makna yang istimewa dalam dakwah iaitu:

Dakwah adalah merupakan satu lagi amanah yang harus dilaksanakan dengan penuh hikmah. Kejayaan dakwah akan banyak bergantung kepada para pendakwah berkualiti ulil al-bāb, berdaya intelek akal budi yang tinggi, ungkapan Qur'aniyyah yang diulang-ulang hingga enam belas kali. Tanpa hikmah dari pendakwah ulil al-bāb akan terus berulanglah kegagalan dakwah sebagaimana yang disebut oleh Al-Shaykh Muḥammad al-Ghazzālī sebagai pendakwah yang khathīrī 'an-nashat, khalīl al-fiqh - hanya banyak aktiviti tetapi dangkal ilmu dan kefahamannya. Namun demikian kita tetap menyedari, walau betapa berhikmahnya sekalipun - tetap akan menghadapi tentangan.

Sebaliknya, beliau menyeru supaya bersikap istiqamah dalam dakwah yang berhikmah, mencari kawan yang sebanyak mungkin, mencari titik-titik persefahaman *kalimatun sawā'* sebanyak mungkin. Gerakan Islam khususnya dalam konteks Malaysia tidak seharusnya terlalu bersikap eksklusif, tidak bersedia untuk bekerjasama dengan pihak-pihak di luar kelompok sendiri. Dengan semangat inilah, maka beliau menyambut baik hasrat pihak-pihak yang ingin berdialog, berunding, bekerjasama dan bersilaturahmi.²

Di antara hikmah atau kebijaksanaan *Ūlu al-Bāb* yang perlu diberikan prioriti dalam pendekatan dakwah adalah dengan terjun secara langsung ke dalam masyarakat melalui program *Da'wah bi al-Ḥāl* di atas nama projek

---

banyak karya-karya besar seperti *Bustān al-Salatīn* dan *Safīnah al-Ḥukkām*. Lihat Ucapan Dasar Presiden ke 19, 1990.

Community Development. Walaupun tanggungjawab tersebut terletak di bawah kerajaan, tetapi gerakan dakwah tidak boleh melepaskan diri mereka dari tanggungjawab menyatun golongan miskin dan terbiar. Ini kerana ayat perintah membela golongan miskin tidak ditujukan kepada pemerintah tetapi kepada semua. Menurut beliau dakwah tidak akan bererti jika membiarkan umat ditarik kepada kekufuran menerusi kemiskinan. Golongan inilah yang sering menjadi sasaran Komunis dan Kristian. Pemikiran beliau ini diasaskan kepada sikap Saidina ‘Alī k.w. yang dikatakan tidak senang terhadap ancaman kemiskinan. Baginda pernah diriwayatkan sebagai berkata bahawa jika sekiranya kemiskinan itu makhluk yang hidup, nescaya ia akan dibunuhnya. Oleh itu, tumpuan tidak hanya diberikan kepada permasalahan umat Islam di tanahair sendiri bahkan turut menyingkap penderitaan umat di seluruh dunia.³

Dr. Siddiq yang semakin yakin dengan formulasi pendekatan dakwah yang *moderate* itu cuba memberikan halatuju baru yang dianggap lebih berkesan bagi menjamin kejayaan dakwah Islamiah. Dalam ucapan dasarnya yang ke 19 bertajuk “*Keperihatinan Ummat Dalam Senario Politik 90-an*”, beliau cuba memberi arah politik yang lebih jelas kepada ahli-ahli ABIM. Mereka diminta supaya lebih bersikap *Husn al-Zan* terhadap polisi Islamisasi yang dilancarkan oleh kerajaan. Pendekatan kerajaan terhadap Islam tidak boleh dianggap *Masjid Dirār*, tetapi harus dilihat dari perspektif dakwah dalam konteks *Taṭbiq al-Sharī‘ah*. Beliau juga mendakwa bahawa proses ini adalah berbeza dengan apa yang berlaku semasa perkongsian kuasa di antara PAS dan UMNO di dalam Barisan Nasional pada pertengahan tahun 1970an, kerana mereka tidak begitu serius melaksanakan program Islamisasi di dalam kerajaan. Justeru itu, beliau menggalakkan ahli-ahli ABIM supaya memainkan peranan yang aktif dalam politik walaupun beliau menegaskan bahawa organisasi ABIM sendiri akan konsisten dengan prinsip *non-partisannya*.²⁶ Beliau secara tidak langsung menggemakan aspirasi dan hala tuju politik ABIM yang dilihat mempertikaikan kewibawaan PAS sebagai parti alternatif kepada UMNO:

Saudara-saudara sedang berhadapan dengan persoalan besar, apakah pentadbiran sekarang – dengan segala kelemahan dan kekuatannya – memerlukan alternatif? Kalau memang ada alternatif yang lebih baik, tentulah persoalannya menjadi mudah. Tetapi apakah ada alternatif yang sebenar-benarnya alternatif? Adakah wadah-wadah yang menampilkan diri sebagai alternatif itu benar-benar telah mempersiapkan diri sebagai alternatif? Atau cuma bersiap sekadar untuk menambah kerusi, bukan untuk memerintah atau menjadi alternatif. Sebagai golongan yang

²⁶ Siddiq Fadhil, “Keperihatinan Ummat Dalam Senario Politik ‘90-an””, Ucapan Dasar Presiden ke 19. 1990.

*memperjuangkan aspirasi Islam, termasuk aspirasi politiknya, saudara-saudara akan memiliki wadah yang mampu menerima titipan amanah penyaluran aspirasi politik Islam itu. tetapi soalnya apakah ada wadah yang mempunyai kredibiliti yang masih utuh sebagai wadah politik Islam?*²⁷

Sebelum mengundurkan diri dari menerajui ABIM, Dr. Siddiq memberikan komen yang agak kritikal dalam menilai semula gagasan pemikiran dakwahnya sebelum ini. Dalam Ucapan Dasar Presiden ke 20 pada tahun 1991, bertajuk *Gerakan Islam Era 1990an, Visi dan Strategi*, Siddiq Fadhil mendakwa bahawa kefahaman yang baik terhadap method dakwah yang dianjurkannya itu berjaya mematangkan ABIM.

Ini dapat dilihat daripada beberapa perubahan iaitu daripada orientasi *table banging to problem solving*, daripada politik konfrontasi kepada diplomasi dialog. Ini semua menggambarkan betapa pendekatan dakwah ABIM yang berasaskan kepada Hikmah telah menjadikannya lebih kreatif dan inovatif dalam meneroka formula baru bagi dakwah. Ini semua memberikan ramuan terbaik bagi menghasilkan suatu kaedah ala Malaysia (*Manhāj Mālizi*) yang sudah tentu berbeza dengan pendekatan yang harus dilakukan di negara-negara lain. Beliau percaya bahawa metode ini berjaya membuahkan kejayaan sehingga ada pihak yang dahulunya mengecam hebat pendekatan ABIM kini terpaksa melennya semula.²⁸ Ramai pihak percaya kritikan ini ditujukan kepada IRC yang dilihat begitu kritikal terhadap tindakan Anwar menyertai UMNO pada tahun 1982. Gerakan ini yang pernah menyamakan tindakan tersebut sebagai terjun ke dalam *tong tahi* bagi membersihkan najis dari dalam, kini dilihat beliau cuba menukar strategi garis keras pendekatannya dengan menubuhkan JIM (Jemaah Islah Malaysia) yang akhirnya membawa misi *Işlah* secara terbuka ke tengah masyarakat.²⁹

Di antara pesanan beliau yang menggambarkan agar pemikiran yang diasaskannya terus dipelihara seusai penerajuannya ialah supaya ABIM melaksanakan dakwah dengan cara yang lebih sistematik disamping terus beristiqamah dengan wadah yang ada. ABIM dan lain-lain gerakan Islam harus mampu mengundang khalayak yang lebih luas meliputi kalangan bukan Islam sehingga kebangkitan Islam nanti tidak hanya bererti pembinaan internal atau pengentalan dalaman tetapi sekaligus sebagai suatu gelombang pemerataan dakwah di kalangan umat manusia seluruhnya. Di

---

²⁷ *Ibid.*, h. 12.

²⁸ Siddiq Fadhil (1992), *Islamic Movement in the '90' Vision and Strategy*. Petaling Jaya: ABIM, h. 4.

²⁹ Lihat (1984), *Isu-isu Semasa Satu Analisis Gerakan Islam 1981-1983*. Manchester: MSM.

samping mengingatkan cabaran Kristianisasi yang melanda Asia, beliau turut mengkritik mereka yang begitu terpengaruh dengan budaya luar seperti Confusionisme dan Buddhisme dalam cubaan ghairah membina nilai-nilai positif sejagat. Beliau juga menimbulkan persoalan apakah Wawasan 2020 akan memanfaatkan terus berteraskan dasar dan falsafah Islam seperti yang diperjuangkan oleh ABIM. Akhirnya beliau cuba memberikan jawapan terhadap persoalan yang sering membelenggu ramai pihak bila membicarakan pemikiran politik ABIM yang dianggap kabur itu. Beliau menegaskan:

Gerakan Islam harus merupakan suatu kekuatan politik sekalipun ia bukan sebuah parti politik. ABIM memang bukan parti politik tetapi kita tetap mempunyai peranan dan permainan politik yang tersendiri sebagaimana yang telah kita buktikan di sepanjang dua dekad yang lalu. Memang tidak semua orang senang dengan pendirian-pendirian politik yang kita ambil, malah kita pernah dicabar oleh orang-orang tertentu agar mengistiharkan diri sebagai parti politik. Di samping itu, ada pula pihak yang menuduh Islam ABIM tidak syumul kerana tidak berpolitik dalam erti berparti. Mereka tidak faham bahawa yang namanya politik bukanlah monopoli orang-orang parti. Dakwah Amar Makruf Nahi Munkar mempunyai medan yang luas, meliputi perjuangan menegakkan kemakrufan politik dan menentang kemunkaran politik. Dalam kerangka dakwah yang luas itulah kita meratakan kesedaran politik di kalangan umat, mendewasakan amalan berpolitik, membudayakan politik bermoral, membina perpaduan ummah, memperjuangkan dominasi umat dalam politik negara, memperjelaskan isu-isu yang dipolitikkan, menentang gejala politik wang, menentang penyalahgunaan kuasa dan lain-lain. Apabila kita memperjuangkan Islam sebagai sistem hidup yang sempurna bererti kita juga memperjuangkan pelaksanaan prinsip-prinsip dan nilai-nilai dasar politik Islam seperti keunggulan syariat, hak-hak asasi manusia, keadilan sosial, amalan musyawarah dan sebagainya.

Pemikiran dakwah Dr. Siddiq diteruskan dan dikembangkan oleh pengganti beliau iaitu Dr. Mohd Nur Manutty, Azam Abdul Rahman dan Yusri Mohamad. Aliran pemikiran dakwah beliau yang mendokong aliran moderate ini dilihat mengalami beberapa perubahan justeru berlakunya Anwar Saga pada tahun 1998. Walaupun pada dasarnya beliau tetap mendokong wadah dan pendekatan ABIM, kritiknya terhadap isu ini dilihat seolah-olah akur bahawa dakwah juga kadangkala perlu bersikap “tegas” dan “kritikal” terhadap fenomena tertentu. Di samping mempertahankan Anwar

secara tidak langsung, beliau yakin bahawa kepercayaan rakyat terhadap pemerintah hanya dapat dipulihkan menerusi beberapa pendekatan seperti sikap yang terbuka terhadap kritikan, menghentikan pembaziran dan budaya KKN, kepemimpinan melalui tauladan, ketelusan dan mengutamakan kepentingan rakyat.³⁰

Siddiq juga secara kritis mengulas fenomena *mustakbirīn* dan *mustad'afīn* yang lazimnya dipopularkan oleh PAS. Beliau juga menyeru supaya dakwah yang merupakan penerusan misi propetis itu dilaksanakan dengan memberi tumpuan kepada aspek pembebasan umat dari kezaliman dan kejahilan, mendidik dan membina jiwa umat yang merdeka serta menyalurkan kebebasan bersuara sama ada secara *al-Amr bi al-Ma'rūf Nahy 'an al-Munkar*, amalan *Shūrā* dan dialog. Beliau memetik perihal dakwah Nabi Mūsā yang terpaksa berdepan dengan kezaliman Fir'aun. Mungkin berdasarkan tafsiran seumpama ini, segelintir masyarakat mempopularkan gelaran *Maha Firaun*; merujuk kepada kezaliman yang dilakukan oleh seseorang pemimpin besar negara terhadap Anwar Ibrahim. Namun demikian, sebagai seorang *dā'ī* yang mempunyai pemikiran dakwah yang objektif serta terancang dengan skema yang konstruktif, beliau menegaskan bahawa ianya harus dilakukan secara berhikmah yang merujuk kepada Surah al-Nahl, ayat 125. Beliau juga memperkenalkan *Dialog Ibrahimi* yang diambil dari pendekatan dakwah Nabi Ibrāhīm khususnya ketika berdialog dengan sopan dan menyakinkan dengan ayahnya.³¹

Penyelesaian yang penuh hikmah dalam pemikiran Siddiq Fadhil jelas terserlah apabila beliau menyarankan supaya gerakan dakwah menjadikan *Iṣlah* dalam mendamaikan konflik sebagai agenda besar mereka. Gerakan dakwah hendaklah berani melihat isu ini secara objektif, realistik dan adil. Tanpa kejujuran, segala perbincangan mengenainya hanya akan menjadi retorik basi semata-mata. Sebaliknya, gerakan Islam perlu mencari punca sebenar sesuatu konflik serta cuba menyelesaikannya berdasarkan perspektif al-Qur'an. Proses penyelesaian konflik dapat dicapai melalui kaedah seperti mewujudkan suasana kondusif, memahami dan menghayati Islam sebagai agama cara hidup yang komprehensif dan sempurna, iltizam melaksanakan keadilan, membina sikap saling percaya, meningkatkan semangat persaudaraan dan kasih sayang, memperluas amalan syura, mendominankan aliran sederhana serta memperbaiki hubungan '*ulamā'-umarā'* (ilmuan-pemerintah).³²

³⁰ Siddiq Fadhil, "Kegawatan Ekonomi: Perspektif Agama", Siri Syarahan Keperihatinan Umat Balai Budaya Tun Syed Nasir Ismail, Dewan Bahasa dan Pustaka, 7 Jun 1998.

³¹ Siddiq Fadhil (2003), *Perspektif Qur'ani Siri Wacana Tematik*. Kuala Lumpur: Tradisi Ilmu Sdn. Bhd., h. 21 - 61.

³² *Ibid.*, h. 127 - 144.

Ringkasnya, ramuan dakwah yang dianjurkan oleh Dr. Siddiq haruslah berdasarkan prinsip sejahtera serta bergantung kepada kemampuan tersendiri. Pelaksanaan konsep *al-Amr bi al-Ma'ruf Nahy 'an al-Munkar* dalam dakwah haruslah selaras dengan prinsip ini. Oleh itu, dakwah akan terus subur meskipun terpaksa berdepan dengan pelbagai cabaran dan rintangan. Kebijakan dakwah yang berteraskan Hikmah haruslah dikembangkan dalam ruang-ruang yang boleh dimanfaatkan bagi perkembangan Islam. Tidak hairanlah jika beliau cuba mengelak menggunakan istilah Islam Hadhari yang didakwanya terdedah kepada kontroversi dari sudut istilah dan konseptual, tetapi terus memanfaatkannya sama ada dalam konteks peribadi dan gerakan yang didokongi; demi menerangkan risalah dakwah yang sebenar seperti yang dituntut oleh Islam. Mungkin di situlah letaknya keunikan sebuah pendekatan dakwah yang anjal tetapi tetap berpegang kepada prinsip yang diyakini benar dalam perjuangan Islam. Hakikat inilah yang membezakan gerakan yang mendokongi pemikirannya seperti ABIM berbanding dengan yang lain.³³

PENUTUP

Berdasarkan sorotan di atas, adalah jelas bahawa ketokohan Dr. Siddiq Fadhil sebagai seorang pemimpin gerakan Islam seperti ABIM telah memberi sumbangan yang sangat besar kepada perkembangan dakwah khususnya dalam konteks keintelektualan yang mencabar. Ia bukan sahaja berjaya menggarap gagasan dakwah yang bertamadun tetapi secara tidak langsung juga telah mendahului sebahagian aspirasi *Glokal* yang meminta pendokongnya supaya berfikir secara global tetapi bertindak berdasarkan realiti lokal semasa. Pihak-pihak yang sering menilai beliau sebagai *opportunist* politik mungkin boleh menyemak kembali analisis mereka dengan memanfaatkan sikap terbuka beliau dan gerakan dakwahnya bagi memperkasakan perkembangan Islam di Malaysia. Justeru itu, adalah tidak keterlaluan jika dikatakan bahawa ketokohan Dr. Siddiq Fadhil dapat melayakkan beliau untuk dianggap sebagai salah seorang cendekiawan mutakhir yang mempunyai otoriti dalam memperkatakan mengenai pendekatan dakwah di Alam Melayu. Mungkin inilah bentuk ketokohan ulama dakwah yang dikehendaki dalam pasca Islam Hadhari. Walaubagaimanapun, sorotan ringkas ini perlu diperincikan secara mendalam bagi memperkasakan dakwaan berkenaan secara ilmiah.

---

³³ Temubual dengan Dr. Siddiq Fadhil di Darul Hikmah, Sungai Ramal pada 11.00 pagi, 13 Jun 2006.